

Krmíčková, Helena

Edice písemností institucí církevní správy

In: Krmíčková, Helena. *Edice středověkého diplomatického materiálu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 74-81

ISBN 978-80-210-6999-2; ISBN 978-80-210-7002-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130574>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

14 Edice písemností institucí církevní správy

Úřední knihy vzešlé z činnosti církevní správy přitáhly brzy pozornost katolických kněží, kteří ostatně v poměrně hojném počtu projevovali zájem o historickou práci, zejména pak o regionální dějiny. Na poli historické vědy odvedli značný kus práce, ale chybělo jim školení diplomatické. Tyto ediční řady tak byly vydávány z hlediska potřeb historiků, postrádají diplomatické zpracování, kterého se jim nedostalo ani v případě, že se práce na kontinuuaci řady ujímá diplomatik.

14.1 Úřední knihy pražské arcidiecéze

V pražské arcidiecézi byla vedena řada úředních knih, z nichž se mnohé dochovaly především v archivu pražské metropolitní kapituly.⁹⁴ Mezi nejvýznamnější z nich náleží konfirmační knihy, erekční knihy, soudní akta a matrika svěcení kněží.

Libri confirmationum

Vysvěcený klerik, který byl patronem prezentován k beneficiu, se prokázal generálním vikářům formátou a presentací, aby mohl být jmenován farářem, administrátorem či oltářníkem. O tomto jmenování mu byla udělena konfirmační listina vydávaná biskupem. Platnost konfirmačních listin byla vázána na konkrétní osobu. Proto se nám dochovaly spíše jen náhodně v archivech duchovních institucí, které byly patrony kostela. (Naše první dochovaná konfirmační listina pochází z roku 1278.) Od roku 1354 byla v pražské arcidiecézi potvrzení duchovních k úřadům zapisována do konfirmačních knih vedených při úřadu generálních vikářů. Do roku 1436 se dochovalo deset konfirmačních knih v téměř úplné řadě. Pro pražskou arcidiecézi představují cennou topografickou pomůcku a značný význam mají i z hlediska prosopografického.

⁹⁴ Soupis zde uložených rukopisů podal PODLAHA, Antonín: *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*. Pragae 1923.

Zakladatelem ediční řady konfirmačních knih byl František Antonín Tingl,⁹⁵ který své svazky vydával dokonce vlastním nákladem. Vydávání začal roku 1865 1. sešitem V. knihy a každý rok zpřístupnil další sešit nebo knihu. Následujícího roku vyšel 2. a 3. sešit V. knihy, v roce 1867 1. sešit I. knihy a roku 1868 vydal II. knihu. Roku 1869 však Tingl umírá a většina materiálu zůstala nezpřístupněná. Nedokončeného edičního podniku se ujal Josef Emler, který nejprve v roce 1874 dokončil vydání I. konfirmační knihy 2. sešitem, do roku 1889 pak přidává ve čtyřech dílech dalších sedm konfirmačních knih. Deset dochovaných konfirmačních knih tak bylo vydáno v sedmi dílech.

Konfirmační knihy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: LC

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesin Pragenam,
edd. František Antonín Tingl, Josef Emler

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim

I/1 1354–1362, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1867

I/2 1363–1369, ed. Jos. Emler, Praegae 1874

II 1369–1373, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1868

III–IV 1373–1390, ed. Jos. Emler, Praegae 1879

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesin Pragenam

V/1–3 1390, 1391–92, 1393–99, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1865–1866

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim

VI 1399–1410, ed. Jos. Emler, Praegae 1883

VII 1410–1419, ed. Jos. Emler, Praegae 1886

VIII–X 1421–1436, ed. Jos. Emler, Praegae 1889

Libri erectionum

Od 2. poloviny 14. století se množily donace kostelům, klášterům, kaplím i oltářům na zádušní účely nebo na zvýšení lesku bohoslužeb, byly zřizovány nové fundace. Tato obdarování byla evidována v arcibiskupské kanceláři, kde příslušný klerik předložil listinu donátora. Donaci potvrdil generální vikář, který ji nechal zapsat do erekčních knih. Tyto knihy, pokud jde o jejich funkci, mohou být srovnávány se zemskými deskami.

⁹⁵ František Antonín Tingl (1809–1869) katolický kněz, autor děl se zaměřením na církevní topografii, editor písemností církevní správy. (Vide kap. 14.1 Soudní akta.)

Erekční knihy se vedly v kanceláři pražských arcibiskupů od roku 1358, ale mnozí kněží si do nich nechali zapsat i písemnosti starší. Knihy byly dochovány – ať v originále či v opisech – v 15 svazcích, a to až do roku 1602 (s mezerou pro první čtyři desetiletí 16. století). V průběhu doby se zapisovalo i do dvou řad. Z nejstaršího období je edičně zpřístupněno sedm svazků.

Erekční knihy začal vydávat církevní historik Klement Borový,⁹⁶ který v letech 1875–1889 zpřístupnil pět knih pro období 1358–1407. Borový nevydal text v úplnosti, rozhodl se vypustit stereotypní části formuláře. Proto vydávané zkrácené záznamy opatřil pořadovým číslem, převedeným datem a stručným regestem. O vydávání dalších knih projevil zájem Václav Hrubý, edice se však ujal kanovník metropolitní kapituly a její archivář Antonín Podlaha,⁹⁷ který od roku 1915 do roku 1927 v sešitech zpřístupnil další svazek z předhusitského období – VI. erekční knihu, jež v druhé řadě zachycuje léta 1397–1405. Podlaha se odlišil od svého předchůdce ve způsobu vydávání – text je zpřístupněn v plném znění. Po Podlahově smrti se rozhodl pokračovat ve vydávání erekčních knih Josef Pelikán. Podařilo se mu připravit k tisku VII. knihu, ale narazil na nepřekonatelné potíže s jejím vydáním. Rukopis tedy zůstal v Pelikánově pozůstalosti, z níž ho v roce 2002 vydala Hana Pátková. Pelikán zvolil za ediční řeč češtinu (na rozdíl od svých předchůdců užívajících latinu). Úvod byl navíc přeložen do angličtiny. Chronologicky zachycuje VII. kniha období let 1405–1408, ale obsahuje i zápisy z let 1314–1418. (Začíná tedy dobou, kdy erekční knihy ještě neexistovaly a příslušné listiny si do nich jejich držitelé nechali vložit dodatečně.) Vydání erekčních knih zatím není dokončeno, zbývajících osm knih zůstává v rukopisech.

Erekční knihy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: LE

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Libri erectionum Archidioecesis Pragensis. Erekční knihy pražské arcidiecéze, edd. Klement Borový, Antonín Podlaha, Josef Pelikán, Hana Pátková
Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.

96 Klement Borový (1838–1897) profesor církevního práva a fundamentální teologie na teologické fakultě pražské univerzity, scholastik pražské metropolitní kapituly, historik a editor.

97 Antonín Podlaha (1865–1932) světeční biskup pražský, generální vikář pražské arcidiecéze, děkan pražské metropolitní kapituly, kapitulní archivář a knihovník, docent dějin umění na pražské univerzitě, editor, katalogizátor rukopisů, pořadatel archiválií, autor řady uměleckohistorických i historických prací. K jeho životu a kulturní činnosti srov. LEBEDA, Jan: *Sváteční člověk. Život biskupa Antonína Podlahy (1865–1932)*. Praha 1965.

- Liber I. (1358–1376), ed. Clemens Borový, Pragae 1875
 Liber II. (1375–1388), ed. Clemens Borový, Pragae 1878
 Liber III. (1385–1390), ed. Clemens Borový, Pragae 1879
 Liber IV. (1390–1397), ed. Clemens Borový, Pragae 1883
 Liber V. (1398–1407), ed. Clemens Borový, Pragae 1889
 Liber VI. (1397–1405), ed. Antonius Podlaha, Pragae 1927
Libri erectionum Archidioecesis Pragensis. Erekcční knihy pražské arcidiecéze
 Vol. VII., edd. †Josef Pelikán – Hana Pátková, Pragae 2002

Soudní akta konsistoře pražské

Spory o benefícia, neodváděné desátky, spory mezi patronem a farářem se řešily soudně před generálním vikářem a zapisovaly se do manuálů s nepřesným názvem soudní akta pražské konsistoře.⁹⁸

Soudní akta konsistoře pražské se z předhusitského období zachovala v šesti svazcích z let 1373–1407 a jeden svazek se dochoval z počátků husitství (1420–1424). František Antonín Tingl vydal roku 1865 část IX. svazku pro rok 1392, která časově korespondovala s jeho edicí V. knihy konfirmační.⁹⁹ V dalším vydávání soudních akt již ale nepokračoval a smrt mu zabránila i v dokončení edice konfirmačních knih. O ediční zpřístupnění soudních akt se tentokrát nezasloužili historikové z řad kněží, ale v době, kdy již Emler převzal vydávání konfirmačních knih a Borový pracoval na knihách erekcčních, kanovník pražské metropolitní kapituly a pozdější litoměřický biskup Anton Frind, který si jako církevní historik a kapitulní archivář a knihovník dobře uvědomoval význam těchto pramenů, získal pro tento úkol bibliotékaře pražské Univerzitní knihovny Ferdinanda Tadra.¹⁰⁰ Vydání těchto památek bylo nutné rovněž proto, že některé svazky soudních akt byly pro špatný fyzický stav téměř nečitelné. Tadra začal se svou prací již na konci 70. let 19. století, dva připravené svazky však dlouho nenašly instituci, která by je vydala. A tak až po vzniku České akademie pro vědy, slovesnost a umění vyšly roku 1893 jako první dva svazky její ediční řady *Historický archiv*. Ve vydávání pak mohl pokračovat

98 Srov. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Soudní akta generálních vikářů*. Sborník archivních prací 16, 1966, s. 157–171.

99 *Acta Judiciaria Archiepiscopatus Pragensis sub honorabili domino Joanne Pomuk, vicario in spiritualibus generali conscripta et nunc prima vice edita, codicis noni annus 1392*, ed. Fr. A. TINGL. Pragae 1865.

100 Ferdinand Tadra (1844–1910) historik, knihovník Univerzitní knihovny v Praze, jeden z našich nejvýznamnějších editorů, jehož edičním zájmem byly hlavně formulářové sbírky. (Vide kap. 16.) Srov. HLAVÁČEK, Ivan: *Český historik a editor Ferdinand Tadra*. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, 1980, Z pomocných věd historických IV, s. 97–124; 2. vyd. in: TÝŽ: *O mých předchůdcích i současících*, s. 203–228. Hlaváčkův příspěvek zahrnuje i Tadrovu bibliografii.

i v dalších svazcích *Historického archivu*, a tak do začátku 20. století (1901) byla vydána celá řada soudních akt do roku 1424 i s dodatky.

Soudní akta pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: **AI**

Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis), ed. Ferdinand Tadra

I (1373–1379), Praha 1893 (Historický archiv, č. 1)

II (1380–1387), Praha 1893 (Historický archiv, č. 2)

III (1392–1393, 1396–1398), Praha 1896 (Historický archiv, č. 8)

IV (1401–1404), Praha 1898 (Historický archiv, č. 11)

V (1406–1407), Praha 1899 (Historický archiv, č. 15)

VI (1407–1408), Praha 1900 (Historický archiv, č. 18)

VII (1420–1424 a dodatky), Praha 1901 (Historický archiv, č. 21)

Soudní akta byla vedena také u úřadu korektora kléru, trestního soudce kněžstva, který byl speciálním úřadem zavedeným pouze v pražské arcidiecézi, jinde v Evropě ho neznáme. Tato soudní akta se dochovala pouze v drobném zlomku pro léta 1407–1410 a byla vydána formou excerpt Antonínem Podlahou.

Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407–1410, ed. Antonius Podlaha. *Pragae* 1921 (Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis XVI)

Liber ordinationum cleri

Klerikovi byla o každém stupni svěcení vydána formáta, listina obsahující písemné potvrzení o uděleném svěcení, a heslovitý zápis byl proveden do matriky svěcenců.

V pražské arcidiecézi se v relativní úplnosti dochoval jediný svazek matriky svěcenců se zápisy z let 1395–1416. (Poškozenému rukopisu archivu pražské metropolitní kapituly chybí začátek a konec; původní rozsah byl 1393–1418.) *Liber ordinationum cleri* vydal Antonín Podlaha ve třech sešitech v letech 1910, 1920, 1922. Léta 1395–1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6). Zlomek ordinační knihy z roku 1355 vydal Ferdinand Tadra. Ordinační záznamy biskupa Filiberta byly vydány Františkem Štědrým.¹⁰¹

Ordinační knihu z let 1395–1416 rozpracovala formou databází Eva Doležalová.

101 František Štědrý (1847–1932) katolický kněz, autor historických prací s církevně historickým a regionálním zaměřením, které ho vedly i ke studiu pramenů centrálních institucí. (Vide kap. 15.)

CD-ROM s těmito databázemi obsahuje její kniha *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416* (Praha 2010).

Zkratka: **LOC**

Tadra, Ferdinand: *Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic*. Wien 1880, s. 85–89 pozn.

Liber ordinationum cleri 1395–1416, ed. Antonius Podlaha. Pragae 1922 (*Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis IX*)

Štědrý, František: *Rejstřík svěcenců na kněžství legáta sněmu basilejského Filiberta, biskupa kostnického*. Sborník Historického kroužku 5, 1904, s. 92–98, 139–143.

Protocolum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae

Z jednotlivin je nutné alespoň zmínit pramen, který má značný význam pro poznání života v pražské arcidiecézi předhusitského období – protokol z vizitací pražského arcijáhna Pavla z Janovic, zachycující období let 1379–1382. V úplnosti byl vydán Ivanem Hlaváčkem a Zdeňkou Hledíkovou roku 1973. Nedlouho před nimi ho zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Protocolum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae, *Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, edd. Ivan Hlaváček – Zdeňka Hledíková. Pragae 1973

14.2 Olomoucká diecéze

V olomoucké diecézi se dochovaly pouhé zlomky obdobných úředních knih, které navíc nebyly edičně zpřístupněny. Oproti pražské diecézi zde však vznikly v rámci temporální správy speciální úřední knihy, které souvisejí s lenním systémem diecéze zavedeným již biskupem Brunem: zachycovaly držbu manských statků olomouckého biskupství. Vedeny byly u manského soudu v Kroměříži a svou funkcí odpovídají deskám dvorským. Tyto prameny jsou označovány tradičním názvem lenní knihy, i když jejich charakter spíše odpovídá speciálním registrům.¹⁰² Nejstarší svazky lenních knih

¹⁰² O charakteru těchto knih obšírně pojednává KOPÍČKOVÁ, Božena: *Třetí manská olomoucká kniha – registrum speciale?* (Editor a text). *Folia historica Bohemica* 12, 1988, s. 327–343; *táž*: *Dodatek ke speciálním*

byly částečně vydány Karlem Lechnerem. Zápisy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1419 zregestovala Božena Kopičková pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz, 1–2, ed. Karl Lechner. Brünn 1902.

14.3 Edice synodálních statut

Klerikové měli za povinnost účastnit se synod, nebo si alespoň opatřit opis statut vzešlých ze synody. V (arci)biskupské kanceláři pak byly vedeny i knihy statut.

Těmto památkám byla věnována pozornost už od 2. poloviny 18. století. Arsenius Theodor Fasseau vydal roku 1766 *Collectio synodorum et statutorum almae dioecesis Olomucenae in IV partes distributa*. Vedle statut olomoucké diecéze zde ve druhé části zpřístupnil i některá provinciální statuta pražských arcibiskupů (Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna) a v třetí části statuta brněnské kolegiální kapituly. Podobně také Beda Dudík¹⁰³ věnoval svou pozornost olomouckým i pražským statutům. Pražská synodální statuta vydaná Arnoštem z Pardubic (od roku 1353) a jeho nástupci až do roku 1413 edičně zpřístupnil Konstantin Höfler.¹⁰⁴

Höflerovu edici antikvovala až práce Rostislava Zeleného, Jaroslava V. Polce¹⁰⁵ a Jaroslava Kadlece.¹⁰⁶ Editoři, kteří ať již pro omezené publikační možnosti, které měli v Československu, nebo proto, že v zahraničí trvale žili, zveřejnili v letech 1972–1991 svou

registrům Lenního dvora olomouckých biskupů (Editorčino ohlédnutí). Studie o rukopisech 14, 2001, s. 113–118.

103 Beda František Dudík OSB (1815–1890) moravský stavovský historiograf, docent pro studium středověkých písemných pramenů na univerzitě ve Vídni. Neúnavný sběratel historických pramenů v našich zemích i v zahraničí. (Vide kap. 3.) Srov. MAHEL, Richard: *K archivní a ediční činnosti moravského historikografa Bedy Dudíka* (Prameny bohemikální povahy a jejich ediční zpřístupňování). Archivní sborník 2005 Státní okresní archiv Kroměříž 11, 2005, s. 62–95.

104 *Concilia Pragensia 1353–1413*. Prager Synodal-Beschlüsse. Ed. Konstantin HÖFLER. Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften V,12, Prag 1862. Konstantin Höfler (1811–1897) historik, čelný představitel německé historiografie v Čechách, profesor na pražské německé univerzitě, editor diplomatických i literárních památek. Srov. ZILYNSKÁ, Blanka: *Karl Adolf Constantin von Höfler jako univerzitní učitel*. In: Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 193–224.

105 Jaroslav Václav Polc (1929–2004) církevní historik, ředitel knihovny Lateránské univerzity, profesor na Katolické teologické fakultě UK a její děkan.

106 Jaroslav Kadlec (1911–2004) církevní historik, editor literárních i diplomatických pramenů, profesor na Katolické teologické fakultě UK a jejich předchůdkyních. (Vide kap. 16.1.)

práci (rozdělenou do tří částí) na stránkách čtyř ročníků v Římě vycházejícího časopisu *Apollinaris*. Jejich práce však byla pro většinu našich zájemců nedostupná, a proto Zdeňka Hledíková s Jaroslavem Polcem tyto edice vydali roku 2002 znovu v práci *Pražské synody a koncily předhusitské doby*. Nové vydání bylo navíc doplněno o statuta Jana IV. z Dražic, která byla vydaná Z. Hledíkovou.

Statuta olomouckých biskupů se moderní edice dočkala roku 2003 v práci Pavla Krafla *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*.

Praha

Zelený, Rostislav: Councils and Synods of Prague and their Statutes (1343–1361). *Apollinaris* 45, 1972, s. 471–532, 698–740.

Polc, Jaroslav V.: Councils and Synods of Prague and their Statutes (1362–1395). *Apollinaris* 52, 1979, s. 200–237, 495–527; 53, 1980, s. 131–166, 421–457.

Kadlec, Jaroslav: Synods of Prague and their Statutes 1396–1414. *Apollinaris* 64, 1991, s. 227–293.

Polc, Jaroslav V. – Hledíková, Zdeňka: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002

Olomouc:

Krafl, Pavel: *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003